

13. Старостіна А. О. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. / А. О. Старостіна, А. О. Длігач, Н. В. Богомаз. – К. : Знання, 2009. – 454 с.
14. Кац М. Л. Сетевые внешние эффекты, конкуренция и совместимость / М. Л. Кац, К. Шапиро // Вехи экономической мысли: Т. 5. Теория отраслевых рынков; пер. с англ. под общ. ред. А. Г. Слуцкого. – СПб.: «Эконом. школа», 2003. – С. 500-535 (Katz M. L., Shapiro C. Network externalities, competition and compatibility / M. L. Katz, C. Shapiro // American Economic Review. – 1985. – Vol. 75. № 3. June. – P. 424 – 440).
15. Вайбер Р. Эмпирические законы сетевой экономики / Р. Вайбер // Проблемы теории и практики управления. – 2003. – № 3. – С. 86–91.
16. Ламбен Ж. -Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж. -Ж. Ламбен; пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. – СПб. : Питер, 2006. – 800 с.

Надійшла до редколегії 22.11.2009.

УДК 339. 9(075. 8)

С. В. Фомішин

Херсонський національний технічний університет

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА: РЕАЛЬНЕ ЯВИЩЕ І НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ

Розглянуто глобалізацію світового господарства як реальне явище і як наукове поняття. Приведено і зіставлено думки різних дослідників цього процесу.

Ключові слова: глобалізація, інтернаціоналізація, глобальна економіка, світове господарство.

Рассматривается глобализация мирового хозяйства как реальное явление и как научное понятие. Приводятся и сопоставляются мнения различных исследователей этого процесса.

Ключевые слова: глобализация, интернационализация, глобальная экономика, мировое хозяйство.

In the article globalization of world economy as real phenomenon is examined and as a scientific concept. Led and compared opinions of different researchers of this process.

Key words: globalization, internationalization, global economy, world economy.

Актуальність проблеми. Всебічна інтернаціоналізація, що розповсюджується сьогодні практично на всі країни світу, всі сфери виробництва і обігу, обумовлює виникнення і формування якісно нового явища в поступальному розвитку цивілізації – глобалізацію світогосподарського розвитку. Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, які зростають та відбиваються на постійно зростаючих зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау. Якщо раніше господарство практично кожної країни було самовідтворюючою системою, то починаючи з ХХ ст., така система – тільки світове господарство в цілому. Національні економіки все більше, крок за кроком, зрощуються в єдиний економічний організм. Відмінна особливість цього економічного організму в тому, що тут домінують принципи ринкової економіки, об'єктивні закономірності міжнародного розподілу праці, інтернаціоналізації виробництва і капіталу.

Розвиток окремих економік обумовлюється все більше рухом світового господарства як єдиного цілого, що дозволяє говорити про перехід його в якісно новий стан – глобалізаційну фазу розвитку. Взаємозалежність держав стає визна-

чальною межею процесу глобалізації. Слід врахувати, що економічна глобалізація розвивається не сама по собі, а паралельно із глобалізацією політичною, соціокультурною, екологічною, демографічною, виступаючи в цілому як нова епоха в історії людства, її новий ступінь. Інша справа, що глобалізація світогосподарська визначає інші складові, базу подальшого розширення і стійкого розвитку всього цього процесу. Внаслідок цього їй відводиться особливе місце в даному економічному дослідженні, де вона виступає як економічний феномен.

Аналіз останніх наукових публікацій. Актуальність проблеми глобалізації сучасного економічного розвитку не одне десятиріччя зумовлює увагу до неї наукових інститутів, окремих вчених і наукових шкіл усього світу. Найбільш повно питання глобалізації досліджуються в роботах В. Андерсона, С. Аміна, У. Бека, А. Беловой, Є. Г. Брунера, А. Бузгаліна, Дж. К. Гелбрейта, Е. Драчева, П. Ф. Друкера, Дж. Даннінга, М. В. Загладіна, В. П. Колесова, М. Косолапова, А. М. Лібмана, Д. С. Львова, М. Максимової, А. Неклесси, В. Є. Новицького, І. М. Осадчої, В. Рамзеса, О. І. Рогача, В. Т. Рязанова, Є. Савельєва, Н. Симонія, С. І. Соколенка, А. Тейта, Л. Туроу, М. Фридмана, А. Дж. Тойнбі, А. С. Філіпенка, С. Чугрова, Л. Шинкарука, Ю. В. Шишкова, А. Єльянова та ін. Водночас чимало питань в теорії глобалізації залишаються невирішеними. Достатньо сказати, що суперечки починаються вже з поняття категорії «глобалізація». У останні десятиліття проблеми прискореного становлення глобальної економіки отримали особливу науково-практичну значущість, що знов зумовило поглиблення інтересу до цих процесів.

Мета і задачі дослідження. Оскільки явище глобалізації об'єктивне та історично закономірне, виникає необхідність проаналізувати на фоні сучасного прискореного розвитку глобальної економіки наявні у світовій економічній літературі погляди на походження і трактування цього феномену. Порівняльний аналіз останніх має істотне значення для адекватного наукового осмислення сучасних проблем глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Уперше термін «глобалізація» з'явився в 1983 р. у статті Т. Льовіта в журналі «Гарвард бізнес ревью». Спочатку під цим терміном розумілося утворення єдиних світових ринків, на яких діють великі корпорації, що виробляють аналогічні товари і послуги. Нині існує безліч підходів до розуміння глобалізації, що відображається у численних визначеннях цього процесу, які часто вступають в протиріччя один з одним. Мають місце інтерпретації сутності, вибору змістовності та послідовності початку її процесів. Варто врахувати, що глобалізація як категорія поступово поширюється не лише на базисні елементи окремих національних країн, а й на всю систему надбудованих відносин, а отже, охоплює всю систему суспільних відносин: соціальні, політичні, правові, культурні, ідеологічні та ін. Отже, за генетичним підходом, висхідним етапом сучасної глобалізації був і залишається процес інтернаціоналізації всіх складових суспільно-економічної формації, який еволюціонує від менш розвинутих економічних та інших суспільних форм до розвиненіших. В економічній літературі на тісний взаємозв'язок між інтернаціоналізацією та глобалізацією вказують більшість українських та російських економістів, проте чітко ці категорії не розмежовують. Так, російський економіст А. Єльянов зазначає, що «глобалізація означає глибоку трансформацію капіталістичної системи і черговий етап у світовому інтеграційному розвитку» [1, с. 15]. У колективній праці російських вчених за ред. В. П. Колесова зазначено, що глобалізація – це нова стадія інтернаціоналізації господарського життя із врахуванням не лише досягнень гранично можливих масштабів останнього, а й якісно нових її характеристик [2, с. 284]. В. Іноземцев підтверджує указану думку більш чітко. Він відмічає, що глобалізація – процес формування оптимальних умов функціонування світового капіталізму [3, с. 42]. На думку Р. Хасбулатова, «поняття глобалізації у власне економічному трактуванні найправильніше віднести до процесу накопичення структурних зрушень і

поетапного формування органічно цілісного, взаємозв'язаного і взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно переплетені фінансово-економічними, виробничо-технічними, інформаційними і іншими зв'язками, що постійно зміцнюються і стають набагато всестороннішими, багаточисельнішими і глибшими, ніж на попередніх етапах. Таким чином, це вищий етап інтернаціоналізації всіх чинників виробництва (продуктивних сил), коли система МЕВ буквально пронизує всі національні економіки, укріплюючи економічну цілісність світу» [4, с. 106]. А. Неклеса вважає, що нині «з'явилася «глобальна економіка», яка за допомогою системи ТНК і ТНБ упевнено діє на національних майданчиках, перетворюючи їх на універсальний об'єкт. При цьому багаточисельні ланцюжки стійких економічних зв'язків перестають бути залежними від конкретних держав і стягуються в один вузол якимись іншими агентами (наприклад, тими ж ТНК)» [5, с. 29].

Н. Іванов стверджує, що основним вмістом феномену глобалізації є «саме посилення взаємних зв'язків, взаємних залежностей і уразливості людей, суспільств і держав, яке отримало до кінця ХХ століття глобальні масштаби...» [6, с. 6]. На погляд Н. Симонія: «Глобалізація – це процес, пов'язаний з прогресом інформаційних технологій, що додають процесу інтернаціоналізації світової економіки нової якості» [7, с. 29]. М. Гузев вважає, що «глобалізація – це вищий рівень міжнародної інтеграції» [8, с. 145]. Ю. Шишков, характеризуючи глобалізацію як «нову епоху економічної історії людства», говорить про те, що «почався перехід світогосподарських економічних стосунків у нову якість, коли світова економічна спільнота з сукупністю більш-менш взаємозалежних країн перетворюється на цілісну економічну систему, де національні (державні) соціуми виявляються ніби складеними елементами єдиного всесвітнього господарського механізму, а їхні частки зростаючою мірою визначаються ходом розвитку цього організму як цілого» [9, с. 6].

Вельми оригінальним виглядає підхід А. Вебера: «Глобалізація представляється свого роду кентавром, «тіло» якого – технологічна революція у сфері інформатики і телекомунікацій, прискорене зростання транснаціональних переведень, капіталу і міжнародної торгівлі, зростаюча взаємозалежність суспільств, а «голова» і «руки» – уряди США, інших країн «великої сімки» і контрольовані ними міжнародні фінансові організації, що діють згідно з принципами Вашингтонського консенсусу, у дусі ідеології і політики неоліберального ринкового глобалізму» [10, с. 53]. А. Тейт під цим терміном розуміє «зростаючу взаємозалежність країн в результаті збільшення масштабів міжнародної торгівлі і розширення її сфери, що охоплює не лише обмін товарами, але і послугами, і капіталом» [11]. У деяких працях зарубіжних економістів при тлумаченні глобалізації зустрічаються розпливчасті. Так, В. Андерсон (США) розглядає глобалізацію як «систему систем, що прискорено змінюється і приділяє також велике значення політичним, культурним та біологічним змінам» [12, с. 96]. Конкретніше він характеризує глобалізацію як «потік сил, що конвертуються і створюють істинно єдиний світ» [62, с. 98]. Початком глобалізації цей автор називає період виходу предків людини з Африки.

Поряд з поняттям «глобалізація» в науковій літературі зустрічається термін «глобалістика». Англійський вчений У. Бек ототожнює термін «глобалізм» з неоліберальною версією глобалізації [13, с. 20]. Російський вчений І. Косолапов порівнює глобалізацію з неокolonіалізмом: «Це чиста форма сучасного (постіндустріального, якщо завгодно) неокolonіалізму, яка, якщо досягне успіху, пройде через ті ж відомі фази, що і всі попередні: самоутвердження (багато в чому вже відбулося), панування (вже має місце), саморозкладання і розпад, здатний прийняти катастрофічні форми. Парадокс в тому, що ідея неоліберальної глобалізації

здійснення та конкурентна. Така глобалізація вже наявна, по світу в майбутньому вона готує екологічну, соціальну, культурну і військову катастрофи» [14, с. 71].

На думку М. Інтрілігейтора, «під глобалізацією розуміється ..величезне збільшення масштабів світової торгівлі і інших процесів міжнародного обміну в умовах усе більш відкритої, інтегрованої світової економіки, що не визнає кордонів» [15].

Як видно, єдності думок у визначенні поняття та сутності глобалізації і її можливих наслідків донині не досягнуто. Навпаки, розбіжності поглядів ще більше зростають. Наприклад, глобалізація розглядається як наслідок розвитку світових інтеграційних процесів, зростання відкритості національних економік (Г. Брунер, Е. Драчева, П. Ф. Друкер, А. М. Лібман, Д. С. Львов, А. Неклесса, В. Т. Рязанов, Н. Симонія, Л. Туроу, Н. Фрідман та ін.). Прибічники цього підходу одночасно бачать в ній складне, суперечливе, багатофакторне і багатошарове явище, що стосується різних сторін суспільного життя [16, с. 15–17]. Слід також відзначити, що в ході розвитку процесу глобалізації уявлення про неї істотно змінюються. Так, М. Фрідман спочатку визначав глобалізацію як світову інтеграцію фінансових ринків і технологій усередині вільного капіталістичного ринку [17, с. 134]. У пізніших дослідженнях він говорить вже про глобальне стискування ринків, технологій, телекомунікаційних систем для забезпечення компактності світу, можливостей кожного з нас діяти швидше, ефективніше і з меншими втратами, ніж будь-коли раніше [18, с. 198].

Інші дослідники (С. Амін, Дж. К. Гелбрейт, В. Н. Малейченко, А. Дж. Тойнбі) вбачають у виникненні глобальних тенденцій прояв системної кризи капіталізму, що викликає необхідність поглинання порівняльних переваг інших країн і трансформацію всієї системи суспільно-економічних стосунків. При цьому глобалізація сприймається ними як форма експансії світового фінансово-олігархічного капіталу, очолюваного США, з метою нав'язування світу своєї економічної і політичної влади.

Зустрічаються й інші трактування сутності цієї категорії. Наприклад, А. М. Белов вважає, що глобалізація – це процес, що сприяє всьому процесу цивілізації людства, і тому повинен вивчатись в історичній перспективі [19, с. 4]. У російських економічних словниках та енциклопедіях зустрічаються і інші визначення глобалізації. Українські економісти дещо інакше трактують сутність глобалізації. Так, Є. Савельєв характеризує глобалізацію як категорію, «яка відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і з 60-х років ХХ ст. набуває форм постійного і неухильно зростаючого міжнародного переплетіння національних економік» [20, с. 264] (йдеться не про глобалізацію в цілому, а про економічну глобалізацію). Близьким за змістом є визначення цього поняття спеціалістами з МВФ: глобалізація розглядається ними як зростаюча взаємозалежність країн світу внаслідок зростаючого обсягу і різноманітності трансграничного руху товарів і послуг, а також швидкого і широкого розповсюдження всіх нових технологій. Це визначення англійський вчений Дж. Даннінг вважає характерним для умов вільного ринку і відповідно зменшення та модифікації ролі неринкових інститутів [21, р. 18]. Тому він запровадив у науковий обіг категорію «глобальний капіталізм», а його розвиток може бути успішним у разі зростання ролі неринкових інститутів, і передусім урядів, у встановленні правил і стандартів діяльності на конкретних ринках, а також поєднання економічного ефекту від глобалізації ринків з вимогами соціальної справедливості [22, с. 14].

Можна назвати багато недоліків, які торкаються того чи іншого визначення глобалізації. Так, у визначенні глобалізації МВФ відсутній системний підхід, оскільки в ньому не враховуються інші форми міжнародних економічних відносин (наприклад, міжнародний рух робочої сили) та інститутів, які надають ціліс-

ності даному процесу. Крім того, про зростання взаємозалежності можна говорити і у разі інтернаціоналізації економіки порівняно з попередніми етапами процесу. У наведених визначеннях відсутня чітка класифікація нового етапу або нової стадії. Такий методологічний підхід не передбачає конструктивну категоріальну визначеність категорії «глобалізація». В окремих дефініціях робиться спроба дати визначення глобалізації, але вона порівнюється лише з однією із своїх складових на попередньому етапі розвитку, тобто з інтернаціоналізацією господарського життя. В. Андерсон намагається охарактеризувати глобалізацію з точки зору системного підходу, але у першому визначенні практично не фіксує жодних сутнісних ознак категорії (зводить глобалізацію «до системи систем, що прискорено змінюється...»). Далі названо лише політичні, культурні та біологічні зміни, що надто звужує сферу глобалізації. Подібні недоліки притаманні його визначенню, де йдеться про «потік сил, що конвергуються і створюють істинно єдиний світ». Антиісторичним є ототожнення початку глобалізації з появою людини на Землі. Для забезпечення наукової обґрунтованості визначення цієї категорії слід насамперед використати методологію короткого і розгорнутого визначення. Оскільки коротке визначення передбачає з'ясування глибинної внутрішньої сутності (з урахуванням принципу суперечності), то глобалізацію можна охарактеризувати як суперечливу взаємодію розвитку людини в межах національних суспільних відносин та глобальних процесів, що формуються і розвиваються на основі інтернаціоналізації господарського життя. Йдеться про людину, основними складовими якої є природна та соціальна, тому розвиток сучасної глобалізації пронизує суперечливе входження в єдиний глобальний простір кожної із цих складових. Людина в межах національних держав розвивається не як окремих ізольований суб'єкт (так звана «робінзонада»), а в трудових колективах, різноманітних громадських об'єднаннях, партіях, окремих націях та народностях, які по-різному залучаються до світового глобального процесу.

Сутність економічної глобалізації вчені також трактують по-різному. Так, А. Єльянов вважає, що «у першому наближенні глобалізацію економіки можна було б визначити як диверсифікацію, розширення, поглиблення та ущільнення всієї системи транснаціональних господарських і культурних зв'язків, що у кінцевому підсумку надає їм загальнопланетарне, глобальне вимірювання» [1, с. 3]. На думку В. Андерсена, економічна глобалізація охоплює зростання міжнародної торгівлі і зарубіжних інвестицій, міжнаціональну інтеграцію процесу виробництва, інтернаціоналізацію ринку робочої сили, вільний обіг і обмін валюти, створення єдиних споживчих стандартів [12, с. 98]. Англійський економіст Дж. Данінг вважає, що глобальна економіка відрізняється від традиційної за такими ознаками:

- транскордонні операції стають глибшими, а внутрішні взаємозв'язки – розвиненішими;
- мобільнішими стають ресурси, здібності, товари і послуги;
- ТНК відіграють значно більшу роль як виробники і розповсюджувачі багатства, а також діють у більшій кількості країн;
- на транскордонних ринках виникає економічна і фінансова нестійкість, особливо на ринку капіталів та валютному ринку;
- швидше розвивається експансія інформаційних технологій і електронної комерції, що зумовлює зміни характеру транскордонних акцій, зокрема всіх видів послуг [21, р. 102].

На думку російського економіста М. Максимової, у цьому визначенні виокремлюється низка якісних особливостей глобальної економіки, які виражаються, з одного боку, в синергічному ефекті, а з іншого – у витратах, пов'язаних з нестійкістю на транскордонних ринках [22, с. 16]. Проте у цьому визначенні, на наш

погляд, виділяється лише один суб'єкт глобальної економіки – ТНК, – а отже, відсутній системний підхід до проблеми.

Як бачимо, починаючи з трактування даного терміну і далі існують різні думки з приводу цієї складної і багатоаспектної категорії. Наведеним визначенням бракує чіткої класифікації ознак глобалізації економіки, оскільки переважна більшість дефініцій може також стосуватися процесів інтернаціоналізації економіки; деякі з них побудовані шляхом перерахування сфер як глобалізації, так і інтернаціоналізації без взаємної субординації. Так, у визначенні А. Єльянова включено культурні зв'язки, більшість яких виходять за межі економіки.

На наш погляд, розгорнуте визначення глобалізації передбачає комплексну характеристику сутнісних зв'язків і відносин (а не лише їхнього ядра, втіленого у короткому визначенні) з урахуванням законів розвитку та функціонування глобальних процесів. Глобалізація – процес діалектичної взаємодії національних та глобальних суспільних процесів, за якого відбувається поступове обмеження національних особливостей суспільних відносин (і відповідних якостей людини) та їх поступове підпорядкування системі глобальних відносин, а також законів та закономірностей такої взаємодії, цілісність якої забезпечується наднаціональними структурами у взаємодії з державами інших країн. Автори, які вбачають відмінність глобалізації від інтернаціоналізації лише у руйнуванні національних кордонів та у підриві основ національного суверенітету, дещо звужують трактування глобалізації. Так, на думку С. Чугрова, інтернаціоналізація – «це поступове взаємопроникнення технологічних і культурних стандартів, які, однак, не зачіпають державного суверенітету» [23, с. 20]. Позиція С. Чугрова частково виправдана, але він при з'ясуванні інтернаціоналізації називає лише технологічні і культурні стандарти і не розглядає національний суверенітет з урахуванням всієї системи суспільних відносин. Проте і в цьому разі логічніше говорити про підрив національних суспільних відносин. Розглядаючи категорії глобалізації та інтернаціоналізації окремі автори вбачають різницю між ними у тому, що перша є «...поширенням інтернаціоналізації на сферу виробництва. Вона є організацією транснаціональних ланцюжків створення доданої вартості, наприклад, у вигляді ТНК або «трикутного виробництва» [24, с. 54]. Такий підхід означає нерозуміння авторами жодної із названих категорій. Це зумовлено тим, що процес інтернаціоналізації сфери обміну розпочався ще з середини XVIII ст. і поступово поширився на сферу виробництва. У свою чергу, глобалізація, яка розпочинається у другій половині XX ст., у першу чергу охоплює сферу обміну, поширюючись водночас і на сферу безпосереднього виробництва, але в значно менших масштабах. Крім того, намагання розмежувати інтернаціоналізацію і глобалізацію лише за окремою сферою суспільного відтворення означає недотримання вимог системного підходу.

Висновки і перспектива подальших досліджень.

Проблемою глобалізації світова економічна наука активно займається з кінця 60-х рр. XX ст. Проте, донині наочне поле економічної теорії відносно глобалізації економічного розвитку залишається нестрогим, невизначеним і за багатьма аспектам дискусійним. Існує безліч дефініцій цієї економічної категорії, що показує її складність і багатогранність. Подальший прогрес глобалізації безумовно викличе до життя безліч її нових різноманітних дефініцій.

Бібліографічні посилання

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма и ответы на глобализацию? / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 301с.
2. Белов А. М. Глобальная стратегия международных монополий / А. М. Белов. – М. : Наука, 1998. – 343 с.
3. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России / под ред. В. П. Колесова. – М. : ТЕИС, 2002. – 632 с.

4. Глобализация: Контуры XXI века. Реферативный сборник : *в 3-х частях*. / вступительная статья П. В. Малиновского. – М. : ИНИОН, 2001. – 255 с.
5. Гузев М. М. Развитие капитализма в России в конце XIX и в конце XX вв. в аспекте общемировых трансформационных процессов / М. М. Гузев // *Философия хозяйства*. – 1999. – № 4. – С. 142–149.
6. Драчева Е. Л. Проблемы глобализации и интеграции международного бизнеса и их влияние на российскую экономику / Е. Л. Драчева, А. М. Либман // *Маркетинг в России и за рубежом*. – 2005. – № 7. – С. 111–119.
7. *Економічна енциклопедія* : в 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. – Т. 2. – К. : Академія, 2004. – 336 с.
8. Зуев А. Глобализация: аспекты о которых мало говорят / А. Зуев, Л. Мясникова // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2004. – № 8. – С. 3–10.
9. Иноземцев В. О призраках и реальности / В. О. Иноземцев // *Свободная мысль*. – 2003. – № 4. – С. 40–47.
10. Интрилигейтор М. Глобализация как источник международных конфликтов и обострения конкуренции / М. Интрилигейтор // <http://www.ptpu.ru/Issues/6-98/pub-1.htm>.
11. Конец эпохи «мира-экономики», глобализация и естественная социальная эволюция: Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : Изд. Дом «НОВЫЙ ВЕК», 2001. – 54 с.
12. Косолапов Н. А. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты / Н. А. Косолапов // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2001. – № 3. – С. 69–74.
13. Максимова М. Проблемы стабильности в мировой экономике / М. Максимова // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2004. – № 9. – С. 3–18.
14. Парадоксы глобализации – вызовы и поиски ответа: Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : Изд. Дом «НОВЫЙ ВЕК», 2001. – 68 с.
15. Прикладные аспекты глобализации: Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». Спец. выпуск. – М. : Изд. Дом «НОВЫЙ ВЕК», Институт микроэкономики, 2001. – 65 с.
16. Размышления о будущем: Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – Вып. 7 (19). – М. , 2001. – 65 с.
17. Тейт А. Глобализация – угроза или новые возможности для Европы? / А. Тейт // <http://www.ptpu.ru/Issues/5-98/pu12.htm>
18. Хасбулатов Р. И. Мировая экономика: в 2 т. / Р. И. Хасбулатов. – Т. 1. – М. : ЗАО «Изд. «Экономика», 2001. – 563 с.
19. Чугров С. Глобализация, модернизация или интернационализация / С. Чугров // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2002. – № 4. – С. 23–30.
20. Шишков Ю. Мировая экономика: нарастающий процесс глобализации / Ю. Шишков. – М. : РАН, 1998. – 64 с.
21. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие / А. Эльянов // *Мировая экономика и междунар. отношения*. – 2004. – № 1. – С. 3–16.
22. Dunning J. Whiter Global capitalism / J. Dunning // *Global Focus*. – 2000. – Vol. 12 (1). – P. 13–47.
23. Freedman M. Capitalism and Free to Choice / M. Freedman. – N.-Y., 1962. – 202 p.
24. Freedman M. Free to Choice / M. Freedman. – N.-Y., 1980. – 332 p.

Надійшла до редколегії 14.11.2009.